

INTERJÚ

Pécsi Györgyi irodalomtörténésszel
Radics Péter beszélget.

ma
mű

A sokféleség összessége, amit magyar irodalomnak nevezünk

Hogyan született a csaknem ezeroldalas kiadvány ötlete?

A Magyar Művészeti Akadémia Titkárságán munkatársam, Falusi Márton felvetette, hogy nagy szükség lenne a magyar irodalom utóbbi hatvan-hetven évét összefoglaló irodalomtörténet megírására. Ugyanis éppen ennek az utóbbi korszaknak a művei nem épültek be a kulturális emlékezetbe, illetve ami beépült, azt is zavar, bizonytalanság veszi körül. A művek befogadását ideologikus értelmezések terhelik, számottevő aránytalanság tapasztalható az amúgy is vitatott kánonban. Az irodalomtörténet-írás máig adós a széles szakmai kör részéről általánosan elfogadott, áttekinthető összefoglalással, és ezt az összegzést leginkább az MMA vállalhatná el. Ebben egyetértettünk. Felvetődött persze a klasszikus irodalomtörténeti munka ötlete, történeti leírással, néhány irányzat, néhány fontos szerző kiemelésével, de azonnal láttuk, hogy másféle módszert kell választanunk. A klasszikus, pozitivistá irodalomtörténet-írás korszerűtlenségét, lehetetlenségét mára más tudományos műhelyek is belátták. Történetek próbák a meghaladására, például különböző irodalomtudósok a maguk koncepciója szerint vázoltak fel és hoztak létre lényegében párhuzamos irodalomtörténeteket, azonban az integráció helyett így még inkább széttagolódott az irodalom története.

Néhány kritériumhoz föltétlenül ragaszkodtunk. Nagyon fontosnak tartottuk, hogy ne csak a szűk szakma számára készüljön, hanem minél szélesebb körben olvassák, akár középiskolai tanulók is. A kézikönyv a műveket állítsa fókuszba, hiszen az olvasó sem életművekkel vagy irodalomtörténeti folyamatokkal találkozik, hanem mindig konkrét könyvekkel. Semmiképpen ne legyen ideologikus, teleologikus. Azaz ne néhány, kiemelt szerzői életmű köré épüljön, vagy valamely irányzat megerősítését szolgálják a művek, hanem művek sokaságából képződjön meg egy tagolt kulturális tér. Oldja fel a magyarországi és a határon túli, illetve az emigrációs irodalmi művek párhuzamos szemléletét. Mutassa föl a magyar irodalom fantasztikus gazdagságát, sokféleségét, azokat az értékes munkákat is, amelyek az úgynevezett fősodorból – éppen az irodalomtörténet-írás rutinja miatt – kimaradtak, és rendre nem szervesülnek a kulturális emlékezetben.

Ekkor döntöttétek el, hogy lexikon készül?

A hagyományos módszereket végigvettük – úgy emlé-

szem, hogy én vetettem fel a lexikon formát, de ennek nincs jelentősége, mert kezdettől nagyon együtt gondolkodtunk, és világosan láttuk a célokat –, és miután minden korábbi formát, módszert elvetettünk, megpróbáltunk szócikkekben gondolkodni. Valójában utólag derült ki, hogy ez a megoldás mennyire hasznos és termékeny.

Ha úgy tetszik, kiválasztottunk több száz kitűnő és figyelemre méltó szépirodalmi művet a magyar irodalom elmúlt hat évtizedéből, és azok elemzéseit egymás mellé tettük. A műveket viszont nem a szerzők ábécérendjé, hanem a megjelenésük éve szerint soroltuk be, függetlenül attól, hogy Budapesten, Kolozsváron, Pozsonyban vagy Párizsban jelentek-e meg. Nem kevés vita után úgy döntöttünk, hogy 1956 lesz a kiinduló év, és hogy „kerek” legyen a gyűjtemény, 2016-tal zárjuk (hatvan év áttekintését gondoltuk, de utána számolva hatvanegy év lett). A szócikk formával nagyon sok szerző alkotása szóba kerülhetett, a kronologikus besorolással pedig az igen különböző művek egymás mellé kerülve, egyszerre adnak horizontális és vertikális áttekintést, és képeznek meg egy változatosan tagolt kulturális teret.

Ugyanis bármelyik évnél ütőd fel a lexikont, egyik esztendő termése sem homogén: túl azon, hogy különböző nemzedékek egyszerre vannak pályán, minden évben többféleséggel találkozol: realista, avantgárd, népi, polgári vagy kísérleti alkotással. A párhuzamos szócikkek nagyon izgalmas eredményt hoznak. Meglepő például, hogy ugyanazon évben, 1959-ben jelent meg először Ottlik Géza *Iskola a határon* és Wass Albert *A funtineli boszorkány* című regénye – egyik itthon, a másik Clevelandben. Vagy 1973-ban Nagy László *Versben bujdosó* és Tandori Dezső *Töredék Hamletnek* című verseskötete, 1976-ban Balázs József, Gion Nándor, Határ Győző, Mészöly Miklós, Sarkadi Imre könyve stb. Mindegyik ugyanazon talajból (magyar szellemiségből, sorsból, valóságból) sarjadt, ugyanazt a kort élték meg a szerzők, és egészen másféleképpen reflektáltak. Az irodalmi művek interferenciája, kölcsönhatása nagyon sokrétű. Csoóri Sándor akkor is hatással van a polgári írókra, Tandori Dezső a népiekre, ha ez a kapcsolat direkt módon nem mutatható ki.

A lexikon szócikkei már olvashatók az interneten. Honlapként gondoltatok rá eredetileg, vagy eleve úgy terveztétek, hogy lesz könyvváltozat?

Eleve könyvben is gondolkoztunk. A lexikonforma mellett a másik érvünk az volt, hogy az utóbbi időben megváltoztak az olvasói szokások, a szakirodalmi tájékozódás nagyrészt az internetre terelődött és terelődik át. Irodalomtörténeti tanulmányt ma inkább a szűkebb szakma olvas, miközben például a középiskolai tanár is szeretne megbízható, közérthető információhoz, műértelmezéshez jutni. Ezért döntöttünk úgy, hogy az elkészült szócikkeket folyamatosan feltöltjük a honlapra.

A honlap egyedi szócikkeit olvasgatva kevésbé érződik, azonban a könyvmegjelenés előkészítésekor, „egybeolvasva” a szócikkeket, nagyon szépen, világosan, magukból a művekből kirajzolódik az irodalom történeti íve, ennek az ívnek a finom hullámlása. De a társadalmi állapotok, folyamatok is érzékelhetővé válnak, jól kitapintathatók a kor aktuális csomópontjai. Hernádi Gyula első köteteit például az 50-es, 60-as évek fordulóján egzisztencialistának bélyegezték (ez volt az egyik legnagyobb bűn akkoriban). A hozzá kapcsolódó vitának a mélységét vagy a szocialista realizmus elvárásait a mai, fiatal olvasó már aligha érti a szellemi, politikai háttér meg a cenzúra szerepének a magyarázata nélkül. Aztán a hatvanas, majd később a 80-as évek vége felé jelentős változásokat észlelhetünk, változik a tematika, a stílus, a tónus, módosulnak a korabeli kritikák szempontjai.

Az egyes műveket az elemzések, ha indokolt, elhelyezik a korban, de a korabeli vagy az utólagos ideologikuságot igyekeztünk kiszűrni – a jelenhez közeledve pedig igyekeztünk függetlenedni a divat, a marketing és az úgynevezett véleményformáló médiumok olykor igen erőteljes hatásától. Ha úgy tetszik, megpróbáltuk csak magát a szöveget nézni. Dosztojevszkijnél nagyobb számárságokat például aligha mondtak Moszkváról mint a Harmadik Rómáról, de ez ma már egyáltalán nem érdekes. Számunkra is irreleváns, hogy az adott könyv szerzője hogyan nyilatkozott különböző időpontokban, netán milyen közéleti szerepet töltött be. Így aztán olyan, manapság negligált szerzők is bekerültek, mint Csurka István, akinek drámái katartikusak voltak megjelenésük idején, vagy Moldova György, aki vitatható kijelentései mellett is olyan, figyelemre érdemes alkotás szerzője, mint a *Negyven prédikátor*.

A kötet a kronológia szerint halad, a honlapon ehhez képest többirányú kapcsolatok felderítésére, megjelenítésére van lehetőség. További előnye, hogy az online lexikon tovább bővíülhet. Hogyan tervezitek: folytatjátok-e a munkát, vagy a könyv kiadásával lezárult a projekt?

A szócikkeket 2016-tal zártuk le, a munka azonban tovább folytatódik. Tervezzük, hogy nemcsak a 2016 utáni éveket dolgozzuk és töltjük fel a honlapra, hanem folyamatosan tovább írjuk, illetve pótoljuk azt, ami elkerült

a figyelmünket. Belátva, hogy a jelenhez közeledve egyre nehezebb a valóban értékes művek kiválasztása.

Amikor az Akadémia elfogadta és támogatta a lexikon elkészítésére tett javaslatunkat, azonnal felvetette: nemcsak az irodalom, hanem a többi művészeti ág közelmúltjának átfogó történeti feldolgozását is el kellene végezni. Ezek a munkálatok el is kezdődtek, és jó ütemben haladnak. 2021 októberének végén megjelenik kiadónknál a magyar filmeket a kezdetektől, 1912-től a jelenig feldolgozó kötet (ezt filmes szakértők írják), amely hasonló módszerrel tárja fel a magyar filmtörténet fontos alkotásait. Ez lesz az első olyan, átfogó munka, amelyben párhuzamosan jelenik meg a játékfilm, a kísérleti film, a dokumentumfilm és az animációs film. Az utóbbi évtizedek összegző filmtörténetének megírása régi adóssága a szakmának, ezzel a kiadvánnyal nagyot lépünk előre.

Az internetes megjelenés jó technikai feltételeket biztosít ezeknek az adatoknak az összekötéséhez.

Csak így tudjuk érzékelhetővé tenni a régi korokat: elbeszélt történetekkel, amelyekből ki-kí levonhatja a maga következtetéseit, és nem induktív módon, valamilyen, bármilyen preconcepció mentén. Jó volna, ha a Művészeti Akadémia ezt a tudományos munkát ki tudná terjeszteni más művészeti ágakra, például a színházművészeti (elsősorban nem az előadók, hanem az egyes előadások feltérképezésével), építészeti (jelentős középületek, ipari létesítmények, lakóházak számbavételével) vagy képzőművészeti alkotásokra is. Az internet lehetőségét kihasználva különösen izgalmas, dinamikus hálózatokra láthatnánk rá közvetlenül: például adott év(ek)ben mely irodalmi művek, filmek, színházi előadások, épületek, képzőművészeti alkotások születtek – vizsgálódhatunk, milyen kölcsönhatások mutathatók ki, vagy milyen időbeli, térbeli elcsúszások tapasztalhatók az egyes művészeti ágak között stb.

A lexikon teljesen újszerű megközelítésekkel dolgozik. Voltak-e előképek, hasonló kezdeményezések Magyarországon?

Nemcsak a magyar irodalomtörténet-írásban, de nemzetközi szinten sem ismerünk hasonló jellegű, lexikon-szerű feldolgozást. Pontosabban: már javában dolgoztunk, amikor arról értesültünk, hogy Angliában hasonló programot kezdtek el – de ott más a koncepció: minden szerzőtől egy művet írnak le.

Milyen adatok jellemzik a lexikont?

Az előkészítés egy-másfél évet, maga a konkrét munka: a szócikkszerzők megkeresése, a szövegek megírása, szerkesztése csaknem három évet vett igénybe. Ötvenkét irodalomtörténész írta háromezréshárom szerző

összesen hatszázötvenöt könyvről a szócikkeket. Egy szerzőtől legfeljebb öt művet válogattunk. A mennyiségre is imponáló méretű munka operatív részét Falusi Mártonnal ketten koordináltuk, a szakmai döntéseket a – velünk együtt – tizenhárom fős szerkesztőbizottság hozta meg.

Kik vettek részt a szerkesztőségben, hogyan zajlott a folyamat?

A szerkesztőbizottságba olyan, átfogó műismerettel és jelentős irodalomtörténeti életművel rendelkező irodalomtörténészeket hívtunk meg, akik együttesen képesek hitelesen áttekinteni a vizsgált korszak szépirodalmi termését. Vasy Géza, Jánosi Zoltán inkább a korábbi évtizedekét, Smid Róbert az újabbakat ismeri jobban. Toldi Éva a vajdasági, Tóth László a (cseh)szlovákiai magyar irodalom szakértője, Márkus Béla, Elek Tibor az erdélyi is meg a teljes vertikumé is, ahogy Szörényi László, Nagy Gábor, Papp Endre és Sturm László. (Mellesleg azt gondolom, hogy hagyományos irodalomtörténet megírására nehezebben találtunk volna vállalkozókat.) Mindannyian jó, érdekes és izgalmas ötletnek tartották a lexikont, és azonnal igent mondtak a felkérésünkre. Hónapokon át beszélgettünk, vitatkoztunk módszertani kérdésekről. Mik legyenek a válogatás szempontjai, hogyan írjuk le az egyes műveket, mennyire egységesíthetők a szócikkek, hogyan érvényesítsük a tudomány és közérthetőség követelményét úgy, hogy a szócikkírók eltérő módszertani szabadsága ne sérüljön. Komoly vita folyt arról, hogy olyan összetett szerzői életműveket, mint akár az említett Csoóri Sándorét vagy Tandori Dezsőét, le lehet-e írni öt kötettel. (Megtapasztaltuk, hogy le lehet írni.) A végül ténylegesen elkészült szócikkek egyébként így is változatosak, és nem teljesen egységesek: némelyik szócikk tisztán poétikai elemzés, némelyik viszont szinte monográfiaszerű, rövid pályaképet is megrajzol. A szócikkek egy részét a szerkesztőbizottság jegyzi, a többire olyan irodalomárokat kértünk fel, akik az adott életmű kiváló ismerői – akadémikustól a fiatal doktoranduszig.

Meg kell említenem, hogy az Akadémia és a Kutatóintézet „csak” a munkafeltételeket biztosította, a szerkesztők és szócikkírók a legteljesebb szabadságban dolgozhattak. Szakmai kérdésekben semmiféle kérés, hallgatólagos elvárás vagy javaslat nem fogalmazódott meg – ezt utólag is köszönjük!

A szerzőgárda kiváló, sokszor fiatal kutatókból áll, akik a legkülönbözőbb műhelyekben dolgoznak, sokféle beállítottsággal. Ez nem túl gyakori a szakmában. A lexikonba felvett alkotók kiválasztásánál nem volt szempont sem az állami kitüntetés, sem a társadalmi beágyazottság, sem valamilyen területi kvóta. Déryvel, Kodolányival, Németh Lászlóval kezdődik, és a listán szereplő leg-

fiatalabb szerző alighanem a most harminchét éves Bartók Imre.

Ha az 56 utáni irodalomra gondolunk, többnyire egy szűk névsor jut eszünkbe, a „csúcscok” és a személyes kedveltek. Mi, amennyire lehetséges, a lehető legszélesebbre tágitottuk a perspektívát. Alapvetően a minőségelv alapján válogattunk, és megpróbáltuk az eszméletörténeti fabulák, teleologikus prekonceptiók fogságából kiszabadítani a műveket. Így nemcsak azok a művek kerültek be a lexikonba, amelyeket a maguk kora is elismert és ma is jelentősnek látunk, vagy amelyek a maguk korában méltatlanul észrevétlenek voltak, de később jelentősnek bizonyultak (Bodor Ádám novellái), de azok is, amelyek a megjelenésükkor revelációként hatottak, mint például Száraz György történelmi esszéregénye a zsidókérdésről, jóllehet azóta a történettudomány sokkal alaposabban feldolgozta a kérdéskört, vagy az emigráns Szász Béla kötete, az 50-es évek koncepciók pereit leleplező *Minden kényszer nélkül*. Vagy jelentőségük ellenére mára elfelejtődtek, kiestek a kulturális emlékezetből, mint Rónay György *A párdúc és a gödölye* című könyve, Balázs József regényei, Kondor Béla költeményei, amelyek bármely más irodalomtörténeti összefoglalóban legfeljebb egy-két mondatra érdemesülnének. Vagy regionális jelentőségűnek tételeződnek, és nem integrálódtak az egyetemes magyar irodalmi kánonba, mint Domonkos István, Herceg János vagy éppen Csiki László munkái.

Milyen reményeitek vannak a lexikon fogadtatását illetően? Mikor látjátok megtérülni a befektetett munkát, és milyen eredményekkel lesztek elégedettek?

Maga a kutatómunka rendkívül érdekes és tanulságos volt, élveztük az új felfedezéseket, rátalálásokat. Létrejött egy összegzés, amely ugyan nem törekszik teljességre, mégis teljes értékű reprezentációt kínál. A lexikon önmagában nem képez kánont, de a művekből kirajzolódnak irányok, stílusok, értékrendek. Meggyőződésem, hogy azáltal, hogy ennyire gazdag, változatos magyar irodalomra hívja fel a figyelmet, maga a lexikon egyfajta intellektuális szabadságérzetet is ad. És mást is: csak az ismertetéseket olvasva is kirajzolódik az elmúlt hatvan-hetven év társadalomtörténete, mentális története, de megkockáztatom – kis képzavarral – tapinthatóvá válik a társadalmi, nemzeti identitás története és változása is. És fontos, hogy akik a lexikont a kezükbe veszik vagy az interneten használják, eljussanak magukig a művekig, és megtapasztalják a hagyomány élő és megszólító erejét.

A magyar irodalom is, mint minden más nemzet irodalma, alaptermészete szerint sokféle, és esztétikailag minden nívós megnyilvánulási módja érvényes megszólalás. A kultúra a maga változatosságában épül, a sokféleség összessége adja ki azt, amit magyar irodalomnak nevezünk.